

Tomka Béla: Szociálpolitika Fejlődés, formák, összehasonlítások

Osiris Kiadó, Budapest, 2015 (p. 250)

CZIBERE IBOLYA* – VADÁSZ GABRIELLA**

* Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar Politikatudományi és Szociológiai Intézet

** Pécsi Tudományegyetem, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola

Tomka Béla érdeklődése a jóléti államok, azok intézményei és a jóléti modellek iránt publikációiban a 2000-es évek óta nyomon követhetők. Legutolszó, 2009-es, nagyobb lélegzetvételű, könyvként is megjelent összefoglalója után¹ jelen kötet egy, a korábban már kisebb tanulmányok, illetve könyvfejezetek formájában körüljárt probléma, a jóléti állam és annak intézményei kérdéskörét vizsgálja európai és történeti perspektívában. Bár több kiváló könyv áll rendelkezésre a témában, a kötet mégis egyfajta hiánypótló szerepet tölt be a nagyívű, történeti perspektívákat is átölelő, a szociálpolitikai gondolkodást meghatározó értékeket és társadalomtörténeti összefüggéseket, valamint gazdaságtani hatásokat is érintő gondolatmenete eredményeként.

A szociális gondoskodás történetének három, az állam szerepén alapuló korszakát szokás megkülönböztetni, amely mentén Tomka Béla könyvének mondanivalója is kibontakozik. Az első szakaszban az államnak nincs társadalmi funkciója, ebben az időszakban a segítség a reciprocitás elvére épül, és a lokális és vérségi alapon szerveződő mikroközösségek felelőssége. A saját közösségeikből kiszakadtak gondozása az érdemesség és érdemtelenség kategóriái mentén szétválasztva, eltérő logika mentén, a városi hatóságok és az egyház feladatává válik. A középkor végén a beinduló társadalmi-gazdasági változások hatására mikroszinten kezelhetlenné váló koldus- és csavargóprobléma hatására született meg 1601-ben a szegényügy első állami szintű szabályozása. A „zárt” állami szegénygondozó modellt megalapozó angol szegénytörvény egy több mint három évszázados gyakorlat kiindulópontjává

¹ Trendek, típusok, teljesítmények: jóléti államok a 20. században (Magyar Történelmi Társulat, 2009). Korábban megjelent munkája: A jóléti állam – Európában és Magyarországon. (Corvina Kiadó, 2008.) Ezt megelőzően 2003-ban is jelent meg kötete (Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában. Századvég Kiadó, 2003) a témában. Jelen kötetének újdonsága abban a rendszerező, összefoglaló igényben rejlik, melynek köszönhetően az utolsó fejezetekben a válságjelenségekhez kapcsolódó adatokat kívánja értelmezni a szerző, valamint abban, ahogyan az Európai Unió, illetve a nemzeti szervezettek állami szakpolitikákat alakító szerepének néhány vonzatára irányítja olvasói figyelmét.

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

vált. A XVII–XIX. század egyik legfőbb alapproblémája viszont már az, hogy miképpen rendelődjék alá a szegénypolitikai rendszerek működtetése a kialakuló tőkés munkaerőpiac igényeinek. E szakasz a „nyílt” szegénygondozó modell kiépülésének és elterjedésének időszaka. A XIX. század közepétől a társadalmi-gazdasági átalakulásoknak köszönhetően a szociális kérdés egyre inkább munkáskérdésként értelmeződik. A nagyvárosokban koncentráltan megjelenő, a gyorsan fejlődő nagyiparban dolgozó munkások biztonságihiánya erőteljes önszerveződési mechanizmusokat indít el. Ezek hatására születik meg a XIX. század végén a korábbi szegénypolitikától alapvetően különböző új gondoskodási szemlélet, a társadalombiztosítás. Mindezek szisztematikus kifejtésén keresztül jut el a könyv mondanivalója a kollektív szociális biztonsági rendszerek gondolatáig, és mutatja be a továbbiakban a kialakuló jóléti államokat, és azok meghatározó szociális intézményeként a társadalombiztosítás fejlődését.

Mára mind a jóléti intézmények széles köre, mind a kormányzati szociálpolitika egyértelműen a piacgazdaság integráns részévé vált. Ebben a folyamatban mind az egyes intézményrendszerek, politikák, mind pedig maguk az ezeket befogadó piacgazdaságok is sokat változtak. A könyv mondanivalója ezen változásokra is érzékenyen reagál, kiemelve, hogy az egyes országok szociális ellátórendszerei között, a jelentékeny különbségek ellenére sok a lényegi hasonlóság, és egyértelműen kirajzolódnak az állami jóléti szerepvállalás tipikus és típusos formái. Ezek pl. Titmuss vagy Esping-Andersen munkássága nyomán széles körben ismertté is váltak. Tomka Béla ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a jóléti állam és annak szaktudományos leképezése jelentős változásokon ment keresztül az utóbbi évtizedekben. A hatvanas-hetvenes évek erős libertárius kritikája (Friedman, Hayek, Nozick stb. munkái alapján) után és azok hatására a közösségi jóléti szektorral kapcsolatos kormányzati politikák megváltoztak, a jóléti állam intézményei világszerte átalakultak. Ezeket a változásokat és átalakulásokat követhetjük nyomon Tomka Béla könyvének második felében. Az utolsó hat fejezetben a korábbi történeti tendenciáktól tovább lépve, a szociálpolitika és a szociális rendszerek jelenkori helyzetéről ír az elmúlt 20 év tükrében. A szociálpolitika fő területeiként a nyugdíj- és egészségbiztosítást, a munkanélküliség esetén juttatott pénzügyi segítséget és a munkaerő-piaci politikát, a családpolitikát és a jóléti segélyezést tekinti át, azt elemezve, hogy az adott támogatási formák milyen konkrét elemeket vonultatnak fel és ezek milyen feltételek mellett vehetők igénybe a rászorultság, illetve az állampolgárság elvét érvényesítő jóléti politikák esetében.

A szociális rendszerek típusainak számba vétele előtt az összehasonlítás módszerének különböző fajtáit, a közöttük húzódó logikai különbségeket tisztázza, hogy a mondanivaló további részében a jóléti rezsimek tipológiáinak felállítását célzó és bemutatott elméletek közötti módszertani különbségeket is érzékeltesse. A feje-

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

zetben az 1990-ben született és Gøsta Esping-Andersen nevével fémjelzett, a jóléti kapitalizmusokra kidolgozott „klasszikus” tipológiát mutatja be részletesebben. A tipológia lehetséges kritikáiként számba veszi az empirikus alapokon nyugvó (az összehasonlító vizsgálatok során kiderült, hogy a kategóriák nem tarthatóak), és az elméleti alapon megfogalmazottakat egyaránt, valamint azokat, amelyek új típusok bevezetésének szükségessége mellett érvelnek (pl. Ferrara, Castles – Mitchell 1993)². Ezekkel szemben Esping-Andersen egyedül a gender-szempontok hiányát ismerte el jogos kritikaként.

A jóléti államok fontos teljesítménye a szegénység mérséklése. Ugyanakkor a szociális juttatások hozzáférhetőségének kérdései elméleti vitákat generálnak annak tekintetében, hogy pl. a keresetekhez képest magas színvonalú bérhelyettesítő juttatások milyen mértékű visszaéléseket eredményeznek és ezek milyen, az állami gazdálkodás szintjén megjelenő veszteségeket vonnak maguk után. A szociális kérdésekbe történő állami beavatkozásról, illetve annak mértékéről folytatott politikai vitáknak alapvetően Tomka szerint az a két alapja, hogy a piaci folyamatok önmagukban jólétet generálnak (nyilván ennek lesznek vesztesei is), így ezekbe a minél kisebb beavatkozás a kívánatos, illetve ennek ellenpontjaként megjelenik az a meggyőződés, hogy a különböző juttatásokkal és segítségekkel tulajdonképpen a gazdaság is erősíthető a vásárlóerő fenntartásával. Tomka a második megközelítés érvényessége mellett érvelve mutat rá, hogy a szociális kérdésekben meghatározóbb szerepet vállaló államok esetében a szegénység mértéke kisebb.

A jóléti állam meglátása szerint nincsen válságban. Ugyan érik a gazdasági lobbis oldaláról és a demográfiai körülmények változásából fakadóan kihívások, komoly kritikák, amelyek rendszerint ténylegesen meglévő hiányosságaiból indulnak ki, de Európában minden meglévő kihívás ellenére, az országok közötti különbségek fennmaradása mellett is, még képesek ellátni vállalt feladataikat, ugyan nem változatlan feltételekkel és formákban.

A záró fejezetben az Európai Unió történetileg változó szociális dimenzióit vizsgálja fel. Mivel az Unió gazdasági társulásként jött létre, így 1990-ig döntően meg is maradt a szűken vett gazdasági kérdések egyensúlyozásánál. A tagállamok körében sem volt nagy hajlandóság szociális kérdésekben egységes stratégiákban gondolkodni. Először a munkajog területén történt előrelépés az egységes szabályozás felé a szociálpolitikát is érintő területeken. A szociális ügyekhez történő kapcsolódás az Európai Szociális Alapon keresztül valósult meg, amely az 1970-es évektől folyamatosan egyre nagyobb hányadát birtokolja az Unió költségvetésének. Ez az arány 2001-ben 8,6 százalékra emelkedett (Tomka: 184), amely már nem elhanyagolható,

² Castles, Francis G. – Mitchell, Deborah (1993): *Worlds of Welfare and Families of Nations*. In: Castles ed.: *Families of Nations. Patterns of Public Policy of Western Democracies* Aldershot: Dartmouth: 93–128.

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

és amely egy olyan forrást is jelent a tagállamok számára, amelyhez mindenképpen szeretnének hozzáférni. A hivatalos uniós politika csak ajánlásokat fogalmaz meg a tagállamok számára ezekben a kérdésekben, így mindössze közvetett hatása van. A Valutaalapnak, illetve a Világbanknak hasonló módon, az országok számára folyósított hitelek feltételeként szabott elvárások formájában megjelenő hatása van a nemzeti szociális politikákra, melyek egy része Magyarország esetében is megfigyelhető az 1990-es években.

Tomka Béla könyve jelentősen hozzájárul a szociálpolitikák elmúlt néhány évszázadban meghatározó tendenciáinak tanulmányozásához és megértéséhez mind az egyetemi hallgatók, mind a téma iránt érdeklődő kutatók és olvasók számára.